

Emil Višňovský, Miroslav Popper, Jana Plichtová (Ed.): *Príbehy o hľadani mysle*

Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2001

Netreba osobitne zdôrazňovať, že existuje množstvo najrozličnejších, často veľmi protichodných teórií a prístupov ku skúmaniu mysle a vedomia. Ako sa nestratiť v tomto „búrliavom oceáne“? To je problém, s ktorým sa museli vyrovnávať filozofi E. Višňovský, J. Šulavík, S. Gáliková, J. Hvorecký, Z. Kalnická, J. L. Geller a psychológovia J. Plichtová a M. Popper, keď sa podujali napísať svoje videnie „príbehov“ o ľudskej mysli. Medzi prednosti tohto podujatia patrí nesporne fakt, že autori – filozofi majú zmysel aj pre konkrétny materiál a naopak psychológovia vedia oceniť význam aj veľmi špekulatívnych teórií. Možno to povedať aj tak, že „príbehy“ graduujú práve tam, kde sa autori odvážili prekročiť hranice svojich disciplín.

V prvej kapitole (*Mentálne ako problém: pohľad do histórie*) E. Višňovský podáva stručné dejiny filozofie mysle od antiky až po 20. storočie. Okrem iného sú sem zahrnuté také koncepcie ako: Platónovo chápanie duše (autonómnosť a nesmrteľnosť duše) a Aristotelov „redukcionizmus“ (dušu nemožno oddeliť od tela), slávny Descartov zvrät (úplne odtrhnutie mentálneho od telesného), vznik vedeckej psychológie v 19. storočí (vykročenie psychológie k fyziológii), behaviorizmus prvej polovice 20. storočia (pokús o marginalizovanie, či dokonca odstránenie mentálneho z psychológie). Treba však povedať, že napriek pretrvávajúcim pokusom (eliminatívny materializmus atď., ktoré autor spomína – s. 27) odstrániť mentálne z hry sa nepodarilo. To sa nesporne vrátilo (pričom významnú úlohu tu zohral ani nie tak antiredukcionistický prístup niektorých analytických filozofov – J. Searle, D. Davidson a ďalší, ale predovšetkým práce N. Chomského a jeho nasledovníkov), a to na vlnu, na ktorej by to malo kto očakávať, na vlnu počítačovej (kognitívnej) revolúcie v druhej polovici 20. storočia.

Rekapitulácia historických koncepcií môže poslúžiť na lepšie pochopenie dnešných koncepcií a sporov vo filozofii mysle, ktoré sa často formovali v ostrej polemike s nimi (napríklad koncepcia Churchlandovcov, Dennetta, Rortyho atď.) a ktoré by bez znalosti historického pozadia boli ťažko pochopiteľné. V tom zmysle túto kapitolu možno chápať aj ako pomocnú k šiestej kapitole, kde E. Višňovský podrobnejšie rozoberá súčasné koncepcie mentálneho.

V druhej kapitole (*Na ceste k demystifikácii mentálneho*) sa S. Gáliková venuje trom oblastiam: vedomiu, ľudskej psychológii a problému myseľ-telo. Pokiaľ ide o vedomie, analyzuje tu jeho najroznejšie charakteristiky a prístupy k nemu. Autorka sa usiluje zmocniť problematiky vedomia v čo najcelistvejšej a najkomplexnejšej forme. Na druhej strane tento prístup má aj svoje nevýhody – dominuje v ňom triedenie nad vysvetľovaním.

K najzaujímavejším častiam kapitoly patrí analýza statusu a explanačnej sily ľudskej psychológie. Ľudová psychológia je v súčasnosti veľmi frekventovaná téma.

Ak to vyjadriť veľmi stručne, diskusia sa vedie o tom, aký význam má a aký dôležitý je mentalistický slovník (myslieť, veriť, chcieť, pochopiť, báť sa... v tom zmysle v akom sa používajú tieto termíny v bežnej komunikácii). Autorka analyzuje negatívne postoje k ľudskej psychológii (Wittgenstein, Churchlandovci – jej nevedeckosť, neteoretickosť) a pozitívnejšie prístupy (Wilkes a najmä Dennett, ktorý ju považuje za veľmi efektívnu komunikačnú stratégiu). Za nádejnejšie považujem tie koncepcie, ktoré pristupujú k ľudskej psychológii pozitívne. Prítom nejde ani tak o zvedčenie prostriedkov ľudskej psychológie ako skôr preskúmanie jej pozitív a podstatu jej fungovania. V tomto smere najdôležitejšou disciplínou, ktorá nám môže osvetliť tieto procesy, je vývinová psychológia.

Pokiaľ ide o problém myseľ-telo, autorka tu rekonštruuje spory medzi redukcionistami (mentálne je redukovateľné na fyzikálne) a antiredukcionistami (ktorí tvrdia, že to nie je možné). Ak to trochu zjednoduším, ide o otázku, ktorú kladie aj autorka kapitoly: Má demarkácia medzi mentálnym a fyzikálnym, myseľou a mozgom vôbec zmysel? Podľa tých, ktorí pristupujú k skúmaniu mentálneho z objektívnej pozície tretej osoby (behavioristi, fyzikalisti a funkcionalisti), a ktorých prístup je teda založený na vysvetľovaní myšlienok, predstáv, pocitov „zvonka“, je odpoveď negatívna. Proti tomu sú však tí, ktorí pri skúmaní mentálneho považujú za výhodiskové skúmania z pohľadu prvej osoby, teda pohľadu založeného na poznávaní mentálneho sveta „zvnútra“. Potom vznikajú otázky: Je mentálne vôbec objektívne skúmateľné, alebo je subjektívnou, neredukovateľnou kvalitou svojho nositeľa (tým, čo sa postuluje cez pojmy fenomenálne vedomie a kválie), takže je pojmami a metódami prírodných vied vyčerpávajúco nevysvetliteľné? Táto dilema je jednou z centrálnych tém celej monografie (v mnohých častiach sa uvádzajú argumenty viac alebo menej v prospech jednej alebo druhej strany).

Aj ďalšia kapitola je venovaná problematike vedomia. Vedomie bolo donedávna výsostnou doménou filozofie. Dnes sa situácia radikálne zmenila a rôzne aspekty vedomia sa stávajú predmetom intenzívneho vedeckého skúmania. A práve to, ako táto situácia spätne ovplyvňuje filozofiu zaujíma J. Hvoreckého, autora 3. kapitoly (*Súčasná filozofia vedomia: náčrt situácie*).

Vedomie sa často zvykne deliť na tzv. prístupové vedomie (to, čo je prístupné z objektívneho pohľadu - napríklad aktivita neurónov) a fenomenálne vedomie (to, čo je založené na vlastnej fenomenálnej skúsenosti, neprenosnej zo skúsenosti druhého, čo je neprístupné inému). Autor sa podrobnejšie venuje fenomenálnemu vedomiu, presnejšie kváliám – fenomenálnym kvalitám (napríklad pocit bolesti), akými jednotkám subjektívnej skúsenosti. Uvažuje o troch rôznych prístupoch ku kváliám: 1. eliminatívny prístup – odmietanie existencie kválií ako samostatných fenomenálnych kvalít: „Odpovede na otázky o povahe vedomia sú ukryté výsostne v našom mozgu“ (s. 65). (V najčistejšej podobe to môžeme nájsť u Churchlandovcov.) 2. fenomenálny prístup – tu môžeme nájsť celú paletu názorov – od pozície, podľa ktorej ich skúmanie je principiálne nedostupné (McGinnovo „sme kognitívne uzavretí“), až po pozíciu, podľa ktorej sú uchopiteľné kvantovým obrazom sveta (Penrose) alebo naturalistickým panpsychizmom (Chalmersovo: „všetka hmota disponuje okrem známych fyzi-

kálnych vlastností aj akýmsi protovedomím“, s. 66). Posledná koncepcia sa javí autorovi ako relatívne najzaujímavejšia. 3. reprezentacionistický prístup – ku kváliám sa pristupuje ako k veľmi zložitým a bohatým reprezentáciám (to je veľmi rozšírená pozícia). O možnosti alebo nemožnosti transformácie kválií na reprezentácie (o tom, či fenomenálne kvality a reprezentácie sú alebo nie sú to isté) sa vedie bohatá diskusia.

Samotný autor kapitoly však akoby mal isté pochybnosti o tom, či kváliá sú skutočným problémom. Svedčí o tom aj táto jeho poznámka: „Ak je ich postulácia opodstatnená, významne ovplyvní náš vzťah k svetu a k objektívnemu poznaniu. Ak sa pri ich postulovaní filozofi dopúšťajú chyby, exaktné vedy im to určite nezabudnú“ (s. 64).

V štvrtej kapitole (*Základné typy diskurzov o myslí*) M. Popper analyzuje (okrem iného) hranice skúmania mysle metódami prírodných vied a štandardnej psychológie a skúma aké sú alternatívy – holistický prístup k skúmaniu mentálneho a zdôrazňovanie významu subjektivity (fenomenológia a hermeneutika). Autor rozlišuje dva základné typy diskurzov – klasický diskurz (hľadanie pevných univerzálnych pravidiel) pri skúmaní vied o človeku (do ktorého zahrnuje aj kognitívne vedy) a postmoderné diskurzy (každý typ diskurzu má svoje vlastné pravidlá). Druhý typ by mal byť podľa neho dominantný pri skúmaní sociálnych vzťahov (najefektívnejšie sa presadzuje cez koncepciu sociálneho konštrukcionizmu, s. 81). Autor dramaticky opisuje napätie a boj, ktorý sa v súčasnosti vedie medzi týmito dvomi typmi diskurzov. Prvý prístup autor označuje ako redukcionistický a druhý, ktorý preferuje, ako snažiaci sa vyhnúť jeho úskaliam (antiredukcionistický). Autor pritom robí svoje analýzy na niekoľkých úrovniach (metodologickej, epistemologickej, ontologickej a praktickej).

Bolo by však veľkou chybou chápať redukcionizmus len pejoratívne. Autor si to na niektorých miestach svojej kapitoly aj uvedomuje (bez redukcionistického prístupu by neboli možné mnohé významné objavy), ale väčšinou je jeho rétorika tvrdo antiredukcionistická; ďalej, hranica medzi redukcionistickými a antiredukcionistickými prístupmi je relatívna. Dnes sa napríklad kognitívne vedy zaoberajú aj tým, čo v minulosti patrilo do oblasti antiredukcionistického (čo sa považovalo za principiálne vedecky neskúmateľné). Nemusíme ísť ďaleko, spomeňme si, ako sa v súčasnosti zmenil prístup k skúmaniu vedomia. Môžeme uviesť aj ďalšie príklady. Čítanie v myslí iných (mindreading) bolo donedávna problémom, ktorý sa považoval za principiálne objektívne neskúmateľný. Dnes je to legitímny vedecký problém. Podobne, ako sa skúmajú mechanizmy na rozpoznanie tváří zaberované v našej mysli (mozgu), skúmajú sa aj mechanizmy na čítanie mysle iného.

Ďalej by som chcel poznamenať, že kognitívne vedy rozhodne neignorujú socio-kultúrnu situáciu (s. 84, 86), resp. socio-kultúrnu determináciu mysle. Je to jedno z opakujúcich sa klíš aj v iných kapitolách. To vedie k otázke, v akom zmysle je myseľ sociálnym produktom (s. 92). Nemenej zaujímavá je však aj opačná otázka: V akom zmysle myseľ nie je sociálnym produktom? (Odpoveď na druhú otázku môže významne prispieť k odpovedi aj na prvú otázku.) V každom prípade ľudská myseľ nie je prázdny sklad, do ktorého sa zvonku ukladá jazyk a kultúra. Raz a navždy dané objektívne sociálne zákonitosti sveta neexistujú (s. 97), to je pravda, ale existujú isté

vrodené predpoklady (kognitívne intuície) pre isté druhy sociálneho správania. Napríklad vrodený strach z cudzích (a tiež vrodená predispozícia tvoriť spoločenstvá) sa za určitých podmienok môže modifikovať, transformovať na spoločensky nežiaduce správanie (napríklad rasizmus).

Potom odpoveď na otázku, čo je klasická a čo alternatívna paradigma (resp. diskurz), vyzerá trochu inak. Klasická a neutržateľná je predstava o myslí ako prázdnom sklade naplnenom zvonku zo sociálneho prostredia. A alternatívny pohľad hovorí, že v tom sklade je už veľmi veľa kognitívnych intuícii (kognitívnych nástrojov) – aj takých, o ktoré sa opiera sociálny konštruktivizmus – ktoré „čakajú“ na to, kedy a ako budú spustené podnetmi zo sociálneho prostredia.

Sympatické je to, že autor v poslednej časti kapitoly nezabudol ukázať, ako sa dajú ním preferované princípy zužitkovať v praxi, teda v terapeutických procesoch.

V piatej kapitole (*Reprezentácie: mentálne alebo sociálne*) sa J. Plichtová opiera o tézu sociálneho konštrukcionizmu (podobne ako autor predchádzajúcej kapitoly). J. Plichtová však masívnejšie a detailnejšie analyzuje sociálnu determináciu mentálneho (M. Popper je trochu heslovitejší). V tejto súvislosti sú tu však podľa môjho názoru isté hyperbolizácie. Napríklad: „Myslenie a emócie človeka majú spoločenský, a nie živočíšny charakter“ (s. 107). Z niektorých antropologických výskumov však vyplýva, že základné emócie sú rovnaké vo všetkých kultúrach, od prírodných národov až po vyspelé civilizácie. So základnými emóciami sa pravdepodobne rodíme, sú už súčasťou našej mentálnej vybavenosti.

Pokiaľ ide o závislosť poznania od vrodených štruktúr (s. 111), to je veľmi nedoceňovaná skutočnosť. Veľmi ťažko sa zmiernujeme s tým, že nielen fyzické, ale aj mentálne dispozície môžu byť vrodené. Pokiaľ ide o konkrétny prípad koncepcie vrodenosti lingvistických štruktúr (univerzálnej gramatiky), jej autor N. Chomsky svoju argumentáciu zakladá na tzv. argumente nedostatočnosti, chudobnosti jazykových vstupov (argument of the poverty of the stimulus) oproti bohatosti jazykových výstupov pri akvizícii jazyka u dieťaťa. Jednoduchou hypotézou imitácie nemožno vysvetliť, prečo informačný výstup je bohatší než vstup. Akvizícia jazyka u dieťaťa nie je založená len na imitácii. Ako to, že dieťa sa učí pozoruhodne veľa o jazyku v pozoruhodne krátkom čase a z pozoruhodne málo dát? To možno vysvetliť len vrodenými jazykovými predispozíciami.

Pokiaľ ide o Piagetovu koncepciu, autorka ju kritizuje vo Vygotského schéme – nedoceňovanie vplyvu sociálneho prostredia. Dnes sa ukazuje, že Piagetova chyba bola skôr v niečom inom. Azda najväčšou jeho slabinou je vysvetlenie už spomínaného problému jazykovej akvizície. Podľa Piageta jazyk je produktom senzomotorickej inteligencie. Vysvetliť však jazykovú akvizíciu čisto zo senzomotorickej činnosti – to je veľký problém. Vedie to k otázke, prečo si dieťa osvojí symbolickú funkciu (teda aj reč) a prečo napríklad šimpanz si ju ani pri intenzívnom tréningu neosvojí, resp. v porovnaní s dieťaťom len do veľmi malej miery, hoci má v senzomotorickej oblasti porovnateľné, ak nie lepšie výsledky. Piaget sa mýli už v prístupe ku kognitívnym východiskám dieťaťa. Podľa neho na začiatku má dieťa k dispozícii len základné zmyslové reflexy (sací, palmárny atď.) a tri funkčné procesy: asimiláciu, akomodáciu a ekvilibráciu. Táto výbava je veľmi chudobná a nedá sa ňou vysvetliť problém

jazykovej akvizície. To sa dá len zavedením určitých mentálnych vrodených jazykových predispozícií alebo modulov, ako ich nazýva Chomsky a jeho žiaci.

Pokiaľ ide o úlohu prostredia (vrátane sociálneho) pri týchto procesoch, možno k nej pristupovať skutočne aj tak, že vonkajšie faktory, prostredie majú len spúšťač efekt (s. 110). Napodiv sa to dá celkom dobre obhajit'. Spojenie medzi spúšťačím prostredím a vrodenými mechanizmami môže prebiehať podobne, ako o tom hovorí etologická teória imprintingu. (Podobne ako K. Lorenz vysvetľoval formovanie základných sociálnych vzťahov, napríklad o tom, koho bude čerstvo vyliahnuté húsatko považovať za svoju matku, rozhoduje prvé stretnutie s prvým výrazným pohybujúcim sa objektom; jeho obraz sa ireverzibilne vtlačí do nervového systému.) Ani učenie neprebíha ako jednoduché napĺňanie prázdneho skladu (ako sa domnievajú stúpenčí všemocnosti inteligentnej socializácie). Jeho predpokladom už musia byť isté vrodené kognitívne intuície (fyzikálne, numerické, psychologické, sociálne) inak by mechanizmy učenia vôbec nemohli byť naštartované. Samozrejme, tvrdiť, že vývin psychického je nezávislý od spoločenského kontextu, by bolo absurdné, ale naša myseľ na začiatku rozhodne nie je prázdny sklad.

Ako sme už povedali, autorka sa hlási ku koncepcii sociálneho konštruktivismu, čo je formulované aj v nasledujúcom citáte: „Konštrukcionistom teda nejde o pravdu, validitu alebo objektivitu istého vysvetlenia, ani o predikcie, výstižnosť, s akou konštatovanie/tvrdenie reflektuje pozorovanú skutočnosť, intencie alebo emócie hovoriaceho, ani o kognitívne procesy, umožňujúce používanie jazyka. Pre konštrukcionistov je zaujímavý len vzťah medzi používaným jazykom a aktuálnymi spoločenskými vzťahmi. Analýza existujúcich foriem diskurzu ich vedie k odhaleniu vzorcov kultúrneho života, ktoré následne kritizujú a menia v prospech bezmocných (žien, marginalizovaných a stigmatizovaných skupín)“ (s. 128).

K tomu, určite komplementárne, je potrebné poznať, aké sú vrodené predispozície (vykreevané v biologickej evolúcii) na utváranie týchto rôznych sociálnych konštrukcií (hostilita, postoje, emócie, personálna štruktúra, anxieta, depresia, zlyhania vzájomného porozumenia, s. 128). Pritom tu v žiadnom prípade nejde o obhajobu najrôznejších politicky nekorektných správanií (sexizmus, rasizmus atď.). Ide skôr o to, čím lepšie spoznáme, čo je súčasťou našej vrodenej vybavenosti, tým lepšie sa s tým budeme vedieť vyrovnáť.

Pozornosť si určite zaslúžia aj autorkine tézy o boji proti dichotómiám – mentálne-spoločenské, kultúrne-biologické (inšpirované podnetmi prichádzajúcimi z lingvistiky, vied o spoločnosti, kultúre a umení, s. 129) a hlavne volanie po komplexnom (interdisciplinárnom) prístupe, po novej vede o človeku, keďže psychológia sama nemá šancu tieto veci zvládnuť.

V šiestej kapitole (*Myseľ a skúsenosť: problém mentálneho v pragmatizme*) E. Višňovský analyzuje chápanie mentálneho u popredných predstaviteľov klasického (James, Dewey a Mead) i súčasného pragmatizmu (Quine, Davidson, Putnam a Rorty). Predovšetkým analýza koncepcií súčasných predstaviteľov pragmatizmu patrí k jednej z najzaujímavejších častí monografie. Višňovský začína analýzou Quinových výsledkov: „Vyústením Quinovej koncepcie je tak, zdá sa, čosi ako ‚lingvistický dualizmus‘, t. j. uznávanie dvoch paralelných, vzájomne neredukovateľných diskurzov, metalistic-

kého a fyzikalistického, každého na iné účely: prvého na účely každodennej ľudskej komunikácie, druhého na účely vedeckého vysvetlenia. Je potrebné len vedieť, že prvý z týchto diskurzov vypovedá o tom istom, čo vysvetľuje druhý diskurz, teda o fyzikálnych entitách, nie o nejakom zvláštnom, ontologicky samostatnom svete mentálnych entít“ (s. 164).

Autor si potom všíma riešenia, ktoré predkladá Davidson: 1. koncepciu anomálneho monizmu – monizmus „spočíva v tom, že existuje iba fyzikálne: aj ako substancia, aj ako všetky jej atribúty“; anomálnosť „spočíva v tom, že táto substancia má predsa len niektoré atribúty, ktoré nie sú fyzikálne, ale mentálne, resp. že existujú mentálne udalosti, ktoré nie sú úplne redukovateľné na fyzikálne udalosti“ (s. 166). 2. koncepciu superveniencie (následnosti) – „mentálne charakteristiky sú v určitom zmysle závislé od fyzikálnych charakteristík alebo sú vzhľadom na ne následné. Takáto následnosť by sa mohla chápať v takom zmysle, že nemôžu existovať dve udalosti, ktoré by boli rovnaké vo všetkých fyzikálnych aspektoch, ale odlišovali by sa v nejakom mentálnom aspekte, alebo že by sa objekt mohol meniť v nejakom mentálnom aspekte bez toho, aby sa nemenil aj v nejakom fyzikálnom aspekte“ (s. 167). Stručne povedané, stále tu ide o problém zachovania autonómie mentálneho a jeho neredukovateľnosti na fyzikálne. Špecifické u Davidsona je to, že je holistom v poňatí mentálneho: „... naše presvedčenia, túžby, úmysly a emócie sú navzájom prepojené a tvoria jeden celok, jednu veľkú „siet“, vlastne to, čo by sa dalo nazvať ako „naš mentálny“ svet. Ak by sa aj dala každá jednotlivá mentálna udalosť zredukovať na jednotlivú fyzikálnu udalosť, tento mentálny celok sa na čosi jednotné fyzikálne zredukovať nedá. V psychológii je teda Davidson anti-naturalista, chápe ju ako oblasť, v ktorej sa používajú mentalistické pojmy (presvedčenie, túžba, úmysel, emócia atď.) a kým je to tak, nemožno ju zredukovať na prírodné vedy. Neexistujú také zákony, ktoré by mohli vysvetliť mentálne a jeho vzťah s fyzikálnym; vysvetlenie mentálneho je možné len na deskriptívnej báze tzv. ľudovej psychológie“ (s. 167).

Ďalej autor vykladá vývin Putnamových názorov na mentálne (od jeho funkcionalistického obdobia cez interný až po pragmatický realizmus). Ako je známe, najväčší vplyv a ohlas mala jeho funkcionalistická koncepcia. Základnou myšlienkou je, že naše mentálne stavy sú len „funkcionálne stavy“ našich fyzických stavov. Dva systémy môžu byť fyzikálne a chemicky rozdielne, ale funkčne izomorfné. Je to dobre vyjadrené v Putnamovom bonmote: „Mentalita je reálnou a autonómnou stránkou nášho sveta... otázka autonómie mentálneho života je nezávislá od zastaranej otázky o hmote alebo mentálnej látke a nemá s ňou nič spoločné. Mohli by sme byť zložení zo švajčiarskeho syra a nič by sa nezmenilo“ (s. 170).

Svoje analýzy končí autor rekonštrukciou niektorých starších i novších Rortyho názorov, ktorý prístupuje k problému vzťahu mentálneho a fyzického ako k problému dvoch slovníkov – mentálneho a neurovedného. Ako je zrejmé z autorovej analýzy, Rortyho názory značne kolíšu – môžeme u neho nájsť argumentácie, v ktorých predpovedal dominanciu neurovedného slovníka, argumentácie, podľa ktorých toto delenie na mentálne a fyzické je veľký omyl, ale i názory, že „ľudová psychológia pravdepodobne zostane najlepším spôsobom predvídania nasledujúceho konania našich priateľov a známych“ (s. 176).

Užitočnosť tejto kapitoly spočíva v tom, že prehľadne, na pomerne malom priestore informuje o chápaní mentálneho u najvýznamnejších predstaviteľov pragmatizmu.

Siedma kapitola (*Mysel a rod*), ktorej autormi sú Z. Kalnická a J. L. Geller, má aplikovanejší charakter – zaoberá sa vývinom „slabých“ a „silných“ stránok myšlienkového procesu u oboch pohlaví. V tomto smere sa táto štúdia opiera aj o bohaté poznatky kognitívnych vied (neurovedy, antropológie a psychológie). Podľa môjho názoru je tu uplatnená veľmi vyvážená analýza biologických a spoločenských (kultúrnych) determinácií.

V ôsmej záverečnej kapitole (*Mysel a terapeutický potenciál filozofie*) J. Šulavík kladie fundamentálnu otázku: Ako súvisí naše mentálne zdravie so životnou filozofiou každého z nás? Kvalifikovane odpovedať na túto otázku mu umožňuje skutočnosť, že v svojej práci vypreparoval precíznu štruktúru vzťahov medzi filozofiou a psychoterapiou. Predovšetkým úloha implicitného a explicitného pôsobenia filozofie v psychoterapeutických procesoch a úloha odbornej a laickej filozofie v týchto procesoch je analyzovaná veľmi podrobne a z najrozmanitejších stránok a úrovní. Svoj prístup rozvíja v diskusii s viacerými významnými koncepciami v oblasti psychoterapie, predovšetkým s Knoblochovou koncepciou integrovanej psychoterapie (Knobloch mal ambíciu budovať psychoterapiu ako legitímnu vedeckú disciplínu s využitím metodológie predstaviteľov Viedenského krúžku). Zaujímavá je napríklad autorova rekonštrukcia sporu medzi touto koncepciou a jej protikladom – eklektickou psychoterapiou. Výsledok je nečakaný a prekvapujúci: ak by bol boj proti eklektizmu víťazný, znamenalo by to vlastne koniec pluralizmu terapeutických metód a ich filozofických východísk.

Autor si teda vytvoril efektívny rámec, o ktorý sa opiera pri analyzovaní úlohy filozofie v zdravej i patologickej mysli. Práca s týmto rámcom priviedla J. Šulavíka k pozoruhodným bohatým obsahovým výsledkom, ktoré sú využiteľné v psychologickom, ako aj vo filozofickom poradenstve (na Slovensku patril k jeho priekopníkom).

Tomu, kto sa „prederie“ cez spleť rôznych aspektov mentálneho, analyzovaného z rôznych hľadísk a v rôznych kontextoch (potešiteľné je, že často aj veľmi polemických), bude odmenou celistvé poznanie súčasného stavu.

Ján Rybár